Kristendom, demokrati och diktatur

UNDER DE SISTA decennierna har vi fått se övervog av ofrihet, av totalitära stater och diktaturer som berövar människorna deras friheter, trälbinder dem och om möjligt söker skapa om dem till sina lydiga kreatur. I detta ser kyrkan ett angrepp på en gång på mänskligheten och på Gud ... Här är en kamp på liv och död oundviklig. Så har vi också fått se i det ena landet efter det andra ... hur det var kyrkan, kyrkan i Tyskland och kyrkan i Norge, som i främsta linjen trädde fram till försvar för friheten och rättordningen ... Vår kyrkan på detta sätt varit på stridsfot med tyranniska makter och fört frihetens talan så har detta inte varit något på sidan av dess uppgift, utan just en väsentlig del av dess uppgift." Dessa ord yttrades i en radiodebatt i våras av biskop Anders Nygren, en av den svenska kyrkans ledande män och enligt mångas åsikt dess främste teolog. Det framgår tydligt av sammanhanget att med kyrkan menas de kristna kyrkorna, alltså både katolska och protestantiska kyrkosamfund.

Mussolini omgiven av statens och kyrkans dignitärer.

Är dessa satser, som ger uttryck åt ofta framförda anspråk från kristet håll, sakligt hållbara? Det blir först framhållas att utan tvivel många kristna och kyrkomän — likaom många utanför kyrkorna och kristendomen — gjort stora insatser i striden mot diktaturer och ockupationsregeringar. I stor utsträckning har kyrkorna härvid haft speciella möjligheter; medan de politiska organisationerna och ledarna förföljda och med alla medel tystats ned, har de religiösa samfunden — utom i Ryssland — i princip fått fortsätta sin verksamhet, såvida de inte drivit en mera aktiv mot regimen fientlig propaganda. Från predikstolen har därför modiga män i vissa fall kunnat säga ord av kritik och opposition som den världsliga motståndarrörelsens representanter saknade tillfälle att uttala.

Med dessa reservationer kan det fastslås att det av biskop Nygren gjorda påståndet är helt oriktigt. Kyrkorna har tvärtom i stor utsträckning vikit för tyranmerna och rent av ställt sig i deras tjänst. Det är i själva verket typiskt för den kyrkliga propagandan att samma man som 1953 skrivit med kyrkans kamp för den politiska friheten under de nationalistiska diktaturernas segertid tecknade läget på ett helt annat sätt och själv intog en helt annan ståndpunkt.

Beträffande den katolska kyrkans ställningstagande torde det för de flesta stå klart att man i varje fall inte kan fastställa något aktivt arbete för politisk frihet och demokrati. Påvens stora encyklikor i samhällsfrågor, främst "Rerum novarum" (1891) och "Quadragesimo anno" (1931), innehåller maningar till social rättvisa och fördömanden av ohämmad kapitalism likaväl som av socialism, men i fråga om statsskicket betonas huvudsakligen att staten inte får bli kyrkans herre; de rekommendationer av ett korporativt samhällsskick som ges i 1931 års encyklika kan inte rimligen fattas annat än som en välsignelse av Mussolinis regim. Om några stater under senare tid varit speciellt lierade med kyrkan och stödda av prästerskapet, är det den portugisiska diktaturen, den spanska diktaturen, som tillkom genom ett uppror mot en demokratisk ordning i samverkan med större delen av prästerskapet och med starkt stöd av den italienska hierarkin, den österrikiska diktaturen 1934—1938, som etablerades efter den socialistiska rörelsens blodiga nedkämpande. Därmed är naturligtvis inte sagt att kyrkan skulle ... dra diktatur; den har ofta nog varit motståndare till även mer demokratiska stater, såsom Frankrike, under vissa perioder. Men den har inte bekämpat diktatur och begränsningar av den politiska friheten i och för sig; den har tvärtom, på grund av religiösa hänsyn och intressen, i särskild grad förbundit sig med vissa diktaturer och hjälpt katolska politiker och generaler att i strid med demokratiska styrelser komma till makten.

I det nazistiska Tyskland, med dess protestantiska majoritet, var situationen från början särpräglad. Ett närmande mellan kyrkan och Hitler innebar det kort efter den statsmännens maktövertagande avslutade konkordatet; främst gälde det emellertid för påven att i utbyte mot vissa tjänster försäkra sig mot nazistiska övergrepp. Den skarpa kritik som påven sedermera vid flera tillfällen riktade mot nazismen — t. ex. encyklikan 14 mars 1937 och julbudskapet samma år — gick väsentligen ut på att den katolska kyrkan i strid med konkordatets bestämmelser utsatts för förföljelser. Något var härutinnan detsamma som i en rad andra diktaturer, där även den politiska oppositionen sökt sig stöd asyl i de tillåtna religiösa organisationerna; den principiella religionsfriheten tenderade därför att i någon mån tjäna även den politiska friheten.

Lateranfördraget år 1929 mellan påven och den fascistiska staten innebar en samverkan av helt annan styrka; schematiskt kan det sägas att kyrkan stödde fascismen mot att religionsundervisning infördes i de italienska skolorna. Under de följande åren uppstod många slitningar — oppositionsmän fann ofta en tillflykt i organisationen Azione Cattolica, och fascisterna begränsade denna organisations frihet — men i stort sett tjänstgjorde påven och hela

Den evangeliske riksbiskopen Müller talar till Berlins studenter 1933.

den katolska hierarkin som propagandister för Mussolini (jfr t. ex. arbeten av Castelli och Salvatorelli samt framför allt Osservatore Romano). Påven betecknade Mussolini som "Försynens man" och ställde sig till och med vid Abessinienkriget till förfogande för regimen. Strax före det italienska överfallet förklarade han att "helhovet av expansion är ett faktum som man måste räkna med" och att "rätten att försvara sig har gränser som måste beaktas för att försvararen inte skall bli den skyldige" (Osservatore Romano 29 augusti 1935), och efter kriget välsignade han den italienska segern (Civiltà Cattolica 12 maj 1936). I rader av biskopsmöten prisades Mussolini, "korståget" mot Abessinien och de "frivilliga" legionärernas kamp för Franco i Spanien. Då det andra världskriget utbrött var det trots påvens anströngningar att bevara freden, men den katolska hierarkin och Azione Cattolica stödde även nu regimens politik.

I allt detta framträder inte principiell förkärlek för diktatur, utan en politisk taktik, som gärna stöder eller i varje fall samarbetar med en regim då denna ger kyrkan fördelar eller åtminstone handlingsfrihet. Från religiös synpunkt ter sig detta naturligt: frälsningsverksamheten är viktigare än den världsliga regimen. Från demokratisk synpunkt ter det sig, milt talat, som opportunism och opålitlighet.

De protestantiska kyrkornas läge har varit ett annat. Ingen diktatur har uppstått i ett protestantiskt land, med undantag för Tyskland, som hade en stark katalsk minoritet. I det stora antal protestantiska länder där demokratin varit fast förankrad torde generellt kyrkan eller kyrkorna ha godtagit och till och med sympatiserat med den bestående ordningen, även om de en gång varit motståndare till dess införande; i stort sett har kyrkorna också identifierat sig med motståndet mot ockupationsregeringar. Protestantismens relationer till nazismen i Tyskland är därför av alldeles särskilt intresse.

Inom den tyska protestantismen ägde en schism rum i samband med Hitlers frammarsch och maktövertagande. Samfundet "Tyska kristna", som efter hand vann ett stort flertal, underkastade sig utan alla reservationer Hitler och fungerade som propagandaapparat för nazismen; även antisemitism och rasläror blev här rentåvet godtagna, liksom ledarprincipen och undertryckandet av den medborgerliga friheten. En opposition höll emellertid fast vid den gamla kyrkliga ordningen, krävde religiös självstyrelse och frihet och uttalade alltså för övergrepp och förföljelser. Var dessa "evangeliska" motståndare till regimen på grund av politiska skäl?

Denna fråga behandlades redan 1934 i ett svenskt arbete, dåvarande professor Nygrens "Den tyska kyrkostriden". Nygren uppträder här både för egen och den evangeliska rörelsens del som en mycket förstående kritiker av nazismens regimen. Han anknyter till den populära vanföreställningen att Versaillesfreden framkallat nazismen och ställer sig i mycket sympatisk till dennas icke religiöst inriktade strävanden. Då man i utlandet är rädd för militarismen i Tyskland "så påminner detta snarast om det onda samvetets förskräckelse vid prasslet från ett nedfallande löv". "Den som vet hurv under efterkrigsåren de s. k. detjudarna övervärmarna i Tyskland (alldeles grundlöst påstående!) och tillvällat sig ett alldeles oproportionerligt inflytande kunde utan vidare inse att en praktiskt utjämnande reglering här måste inträda." Berättelserna om kroppslig misshandel i koncentrationslägren är i regel "Greuelpropaganda". Viktigt är framför allt att denne kännare framhåller att de evangeliskas motstånd "gäller icke en förklädd reaktion mot den nationalsocialistiska staten ... icke heller en kamp för det liberalistiska frihetsidealet ... det vore ett lika grovt misstyande som när bondeupprorets män tog Luthers ord om 'en kristen människas frihet' till latiåt för sina helt annorlunda orienterade frihetsideer." Kampen gällde endast "kristendomen själv, dess vara eller icke vara".

På världskyrkokonferensen i Oxford i juli 1937 blev hithörande frågor diskuterade (*The Churches Survey Their Task*). Man var ense i fråga om vissa grundsatser, såsom att kyrkan var skyldig staten lydnad och att "be för staten, dess folk och dess styrelse" samt att staten borde ge kyrkan frihet att fullgöra sitt värv. Synpunkt uttrycktes för de evangeliska i Tyskland, och ett uttalande gjordes mot raslikstrimination. Det i detta sammanhang viktigaste betänkandet gällde emellertid "det kristna intresset av mänsklig frihet i allmänhet". Tre uppfattningar hade framträtt, heter det här. Enligt den första var det kyrkans skyldighet att generellt förvara den medborgerliga friheten mot staten; enligt den andra är det för kyrkan likgiltigt "hur långt staten sträcker sin maktsfär ömm samhällslivet"; enligt den tredje, av majoriteten hävdade, medlande och vaga ståndpunkten borde kyrkan "så långt omständigheterna det medger" vara "förkämpe för sann mänsklig frihet i samarbete med staten och då så krävs under kritik av dess åtgärder". Denna linje motiveras emellertid på ett sätt som gör dess innebörd högst tvivelaktig. Det betonas att friheten lätt slår över i godtycke och de friheter som mera konkret framhävs gäller blott "giftermål, familj, nation och kultur" — den politiska friheten i mera egentlig mening tycks inte vara avsedd.

Denna tolkning finner starkt stöd i den kommentar som Nygren sedermera gav i tidskriften Vår Lösen: "Då frågan om kyrkans frihet behandlades vid den ekumeniska konferensen i Oxford stäl-

REALISATION

Kappor Dräkter

— modellplagg —

Rune Ullhammar

TRIEWALDSGRAND 5, 3 TR. (VID SLUSSEN)

SVERIGE läser

16 tusendet i press 18:50, inb. 23:50

Alice Lyttkens
Himlabröd
"En underhållningsroman som verkligen är underhållande."
Ven Nyberg i SvD

16 tusendet i press 24:50, inb. 30:—

Myteriet på Caine
av Herman Wouk
"omöjligt att lägga boken ifrån sig förrän man i ett sträck läst de 584 sidorna".
Lars Holmberg i Expr.

13 tusendet i press 18:50, inb. 23:50

Einar Wallquist
De tolv månaderna
"mjukt vemodsfulla och vackra berättelser ... de är fina, riktiga och rättframma".
A. Gunnar Bergman i AT

10 tusendet i press 21:50, inb. 26:50

Kejserlig Venus
av Edgar Maass
Den spirituella romanen om Pauline Bonaparte — kärlekssudinna och skönhetsdrottning under en sagolik epok.

BONNIERS

Bokvandring

UT *Gustaf Hellströms* efterlämnade bibliotek är de 915 första numren i Bokauktionskammarens senaste katalog hämtade; de kommer att säljas tisdagen den 15 och fredagen den 18 september. Intressantast blir auktionen på tisdag eftermiddag, då avdelningen vitterhet på svenska klubbas. Katalogen vimlar här —

"Icke ens angrepp på den allmänna tanke-, tros- och yttrandefriheten får föranleda kyrkan att frångå sin lojalitet mot dem, som ha den politiska ledningen av hennes folk om hand — så länge hennes egen frihet icke sätts i fråga."

Det förefaller alltså som om protestantismen i princip stode på ungefär samma ståndpunkt, eller kännetecknades av samma brist på ståndpunkt, som katolicismen. Om man får ha den religiösa verksamheten i fred, godtar man vilken regim som helst. Talet om kyrkorna som den politiska friheterna värnare och förkämpe är i varje fall tanklös eller förljugen propaganda.

HERBERT TINGSTEN

Herbert Tingstens artikelserie om kristendomens inställning till historien och samhället är härmed avslutad. Tidigare artiklar har varit "Vad gör Gud?" (30/8), "Gud i historien" (4/9) och "Kristendomen och framåtsteget" (6/9).

Tonåringen väljer

Yllefläsch

tjock och härligt varm

är denna tonårings höstkappa. Lagom vidd i ryggen ger rätta tanschen åt modellen, som finns med eller utan skärp. Storlekar 35—41.

i grå nyansera kostar den 165:-

i brunt, mörkrött, butelj, blått 179:-

Till landsorten mot postförskott

W-klädd är välklädd.

Wennerström's på Drottningg.

Drottningg. 45. Tel. 23 06 65

Promenaddräkt i homespun 117:—

Höstens aktuella dräkter med "sex"...

Ni som vill ha en verkligt god överblick av höstens eleganta dräktmode — gå till Modehuset 66:an — som erbjuder tjustiga, smäkalla dräkter i svenskt och engelskt kvalitetstuffdrande, i tweed och homespun. För att inte tala om de läckra svarta dräkterna ...

Modehuset 66:an

66 VÄSTERLÅNGGATAN 66

Ett enastående läsecirkelerbjudande ENDAST från

70

av höstens bästa böcker i 4 cirklar

Ni får låsa TIO BÖCKER och behålla EN ...

25 böcker
☐ "som det talas om" 20.50

1. Paul Bonner, SPQR — EN ROMAN FRÅN DET MODERNA ROM
2. Rachel L. Carson, UNDER HAVSVINDEN. Havets liv och folk
3. Colette, DUO. Fransk roman
4. Dagmar Edqvist, ANGELA THERÄSS GÄSTEN. Kärleksroman
5. Inga Ehrström, BLOCKNÄD ÄR ELDEN. Från Grönland
6. Ralph Ellison, OSYNLIG MAN
7. Pamela Frankau, PÅ TRIUMFENS DAG. England kontra Amerika
8. Graham Greene, HEMLIG AGENT
9. Giovanni Guareschi, DON CAMILLO KOMMER TILLBAKA
10. Olle Hedberg, POTO VON BLOMBERG. Stockholmsmiljö
11. Gösta Gustaf-Janson, BLEV JAG DODLIGT KÄR. Filmkretsar
12. Marta Lang, ROSOR. KYRSAR OCH DÖDEN. I Bergslagen
13. Elsa L. Leverkinet, GODAFTON VACKRA MASK. 1700-talet
14. Eric Linklater, MAN FLÖCHTEN KOM TILL BYN
15. Ivar Jo-Johansson, GATSPARIHANDLAREN. Självbiografisk
16. Alice Lyttkens, HIMLABRÖD
17. Edgar Mass, KEJSERLIG VENUS
18. H. J. van Nyvatten, BILHURTTKLIPPAREN. Kärlekseroman
19. Laurens van der Post, ANSIKTET VID ELDEN. Afrikaskildring
20. Baby Salomon, PRINS EFFLAM
21. John Steinbeck, ÖSTER OM EDEN
22. Han Suyin, SKIMRANDE DAGAR
23. James Ramsey Ullman, DOKTOR WINDOM. Läkarroman
24. Mika Waltari, JOHANNES ANGELOS. Historiska Äventyr
25. Herman Wouk, MYTERIET PÅ CAINE. Sjöroman från kriget

☐ "15 utvalda böcker" 18.—

1. Lars Ahlin, KANELBITEN
2. Walter Baxter, UTAN NAD
3. Joseph Conrad, ALMAYERS DARSKAP. Roman från Borneo
4. Lars Forssell, CHAPLIN. Biografi
5. Anne Frank, ANNE FRANKS DAGBOK. Av en ungflicka
6. Jan Fridegård, VAGEN HEMÅT SMAL. Stockholm
7. Jan Gehlin, GRANSTRÄKTER
8. Björn-Erik Höjer, ROSENKRANSEN. Norrlandsroman
9. Eyvind Johnson, ROMANTISK BERÄTTELSE. 20-talets Europa
10. Halldór Kiljan Laxness, SALKA VALKA. Roman från Island
11. Mårten Eslund, JAGAREN. Människoöden i en värmländsk skogsby
12. Sven Rosendahl, JATTARNA I KÄR. Roman från Värmland
13. Per E. Rundquist, GENERALEN
14. J. D. Salinger, RADDAREN I NÖDEN. Om en collegepojke
15. Óra Sandel, TACK, DOKTORN och andra noveller

☐ "Äventyr o. deckare" 17.25

1. Delano Ames, MORD PÅ RIVIERAN. Deckare från Nizza
2. Ray Bradbury, INVASION PÅ MARS. Framtidsroman
3. Peter Cheney, VARHÅ ÄN DU TROR. Catchphan i farten
4. Agatha Christie, EN FLICKA KOM TILL BAGDAD. Spionage
5. J. Hunter, STORVILTJAKT
6. Peter Inger, MORDANDE REKNSKOP. Från Klarakvarterna
7. Hammond Innes, LUFTERON
8. Andrew Jonasse, MORD MED MERA. Hårdkokt deckare
9. Maria Lang, ROSOR. KYRSAR OCH DÖDEN. I Bergslagen
10. John Masters, DEN GRYMMA GUDINNAN. Äventyr i Indien
11. W. E. Murray, MOUNT EVEREST
12. Georges Simenon, MAIGRET OCH HANS MORD. Parisatmosfär
13. Bert Sjöberg, TUREN LANGA GRÖNA. Kidnappning
14. Stieg Trenter, ALDRIG NACKEN
15. Herman Wouk, MYTERIET PÅ CAINE. Sjöroman från kriget

☐ "Memoarer och resor" 24.—

1. Alain Bombard, MANNEN PÅ HAVET. Frivilligt skeppsbrott
2. Fredrik Böök, RANNSKAN
3. Duff Cooper, GAMLA MAN GLÖMMER. Memoarer
4. Thora Dardel, EN BOK OM NILS DARDEL. Om en konstnär
5. P. H. Fawcett, FORSVUNNA STADEN — FORSVUNNA ÖDAD
6. Alain Gheerbrant, EXPEDITION SALLA JAKTMARKER
7. Arthur Grimble, ETT SMYCKE AV OAR. Från Söderhavet
8. Sven Hedin, KARAVAN OCH TARANTASS. Resor, sjöar, folk
9. Axel Kleveld, NORDENS DON JUAN. Ett fantastiskt liv
10. André Maurois, LELIA ELLER GEORGE SANDS LIV
11. Carl Sandburg, DE UNGA FRAMLINGARNA. Självbiografi
12. Marika Stiernstedt, KRING ETT AKTENSKAP. Med Ludvig Nordström
13. R. L. Taylor, WINSTON CHURCHILL. Tryckande porträtt
14. Sven Waxell, DEN STORA EXPEDITIONEN. Om Bering
15. Marguerite Yourcenar, KEJSAR HADRIANUS MINNEN

Bibliotekshandeln
BIBLIOTEKSGAT. 12 — mellan Sturegatan och Narrmalmstorg
Kungsholmens bokhandel
KUNGSHOLMSTORG

Sätt × i ☐ *för det Ni önskar!*

NI FÅR

☐ antingen byta böckerna i Bibliotekshandelns eller i Kungsholmens bokhandel

☐ eller också böckerna per post (t. ex. om Ni bor i annan stadsdel, i förort eller i landsorten). Då tillkommer 4:— kr. i porto för varje cirkel.

☐ GRATIS vårt eget 64-sidiga läsecirkelprospekt "Har man själv bildat en läsecirkel bland vänner och bekanta."

☐ Förteckning över vår egen nya engelska läsecirkel som kostar 14:50.

Sätt × i ☐ för den cirkel Ni vill vara med i och stryk under de 10 böcker Ni vill låna — en bok får Ni behålla när cirkeln är slut. — Skriv NAMN och ADRESS här i kanten. Klipp ur annonsen och skicka den till

NAMN:

ADRESS:

DN

BIBLIOTEKSBOKHANDELN eller KUNGSHOLMENS BOKHANDEL

Bibliotekshandeln 12 10 25 26 — 20 47 60

Kungsholmstorg 50 67 28 — 52 52 05

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.